

В.А.Філінюк, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури, ХГПА

Декодування ліричного тексту (спроба аналізу поезії емігрантів Поділля)

У статті зроблено спробу декодувати поетичні тексти, проаналізувати мовно-образні засоби віршів з метою виявлення особливостей світобачення поетів-емігрантів з Поділля (М.Качалуби, Л.Мосендза, С.Риндика, В.Тарноградського, В.Хмелюка, М.Чирського).

Ключові слова: поетичний текст, декодування, еміграція, Поділля.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Еміграційні процеси у суспільстві в останні два століття набули глобального масштабу і характеризуються як “вимушена чи добровільна зміна місця проживання людей, переселення зі своєї батьківщини, країни, де вони народилися і виростили, в інші країни глобального суспільства з економічних, політичних або релігійних причин” [13]. Не минули 4 хвили еміграції і подільського краю, “історико-географічної області України, що займає басейн межириччя Південного Бугу і лівих приток Дністра, охоплює територію сучасних Вінницької, Хмельницької, Тернопільської і невеликі частини Черкаської, Кіровоградської та Одеської областей” [14].

Переселенці з Поділля приносили на чужі землі свої традиції, звичаї, мову, фольклор. Важливою складовою збереження культурного фону ставала письменницька та наукова діяльність емігрантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій... Все частіше предметом дослідження стає діаспорна література, її образний світ, мовностилістичні засоби тощо [2; 5; 8; 9; 10; 12; 18]. Необхідною умовою існування тексту є “правильність його сприйняття, що забезпечується мовними одиницями та їх поєднанням, а також необхідним загальним тлом та читацьким очікуванням від тексту” [6, с. 507].

Коли мова йде про художній текст, необхідно враховувати у процесі сприйняття постать автора з подільської діаспори. Його особистість, світогляд та особливості мововживання знаходять відображення в інформаційному світі та емоційній наснаженості тексту. Тому текст як об'єкт лінгвістичного дослідження можна подати у вигляді „метапростору, що будується відповідно до осі: автор – мовні засоби (мова) – текст – читач” [3, с. 6] або певного процесно-результативного феномену, що становить собою єдність мисленневої і мовної субстанції, опосередкованої свідомістю суб'єкта творення тексту [10, с. 4].

Особливим способом інтерпретації назвемо стилістику декодування, яка досліджує шляхи тлумачення тексту з метою його цілісного і глибокого розуміння. Як визначає І.Арнольд, декодування – це відновлення повідомлення на основі знання кодових комбінацій [1, с. 1], здатних передавати певні повідомлення. Об'єктом інтерпретації виступає виключно цілісний текст, а не окремі його частини [4, с. 13], причому „художній текст створює навколо себе поле можливих інтерпретацій, часом надто широке” [7, с. 122].

Формулювання цілей статті... У статті зроблено спробу декодувати ліричні тексти поезій подільських емігрантів (М.Качалуби, Л.Мосендза, С.Риндика, В.Тарноградського, В.Хмелюка, М.Чирського), описати особливості передачі їхнього життєвого досвіду та світобачення у творах, написаних у різний період їх творчості.

Виклад основного матеріалу... Життєві перипетії, які доводилося переживати вихідцям з подільського краю, яскраво відображено в їхніх поезіях. Так, наприклад, Валер'ян Тарноградський (1880-1945, родом з с.Уланів Хмільницького району Вінницької області), український поет-лірик, журналіст, педагог [15] з боєм пише: *“Згадаю про ту Україну Забуту в далекім краю, Вкраїну, де щасте покинув, Де душу покинув свою. Вкраїну, де степом синіють Могили; де плаче сова; Де в північ цвіте на могилах Плакун, – запорозька трава. Барвінок в садку зеленіє, І явір край поля дріма...”* [16].

Страждальний і рідний до болю образ України передано через мікрообрази рельєфу (*степу, могил, садків, полів*), рослин та тварин (*плакуна, барвінку, явора, сови*). Синьо-жовтою українською символікою (неба і сонця) насичені рядки Миколи Чирського (1903-1942, родом з м.Кам'янця-Подільського), українського письменника [8, с. 268]: “...і **промінь сонця** втомленого сперся на мою постать раменату... В моїх очах **синіє безвість неба**” [8, с. 256]; Василя Хмелюка (1903-1966, родом з с.Березівка Вінницької області), поета, художника [8, с. 274]: “...і **гарячим батогом** стьобнуло мене **сонце**... і в блискучому наметі узрів я тебе білобородого з **блакитним чубом**” [18].

Національно-визвольні змагання на українських землях знаходять відображення у творчості Леоніда Мосендза (1897-1948, родом з Могильова-Подільського), українського письменника [8, с. 264] “*Але нема жалю, ні суму, що все було, мов не було, і стало тільки змістом думи, лише луною прогуло*” [8, с. 139], але відгуки козацької звитяги й досі накладаються позитивним забарвленням на зображення сучасних реалій: “*Блиска, струмінить вода, мов запорозькая шабля*” (М.Чирський) [8, с. 255].

Щоправда, початок століття, ознаменований глобальними проблемами і частою зміною влади, навіює грізний настрій, розчарування від довгих пошуків: “*Зорить на дні минулі знову аж по грізний двадцятий рік*” [8, с. 139]; “...з другом ми пройшли увесь той довгий шлях... через Гетьманцини піски, по Таврії ланах, під тьмяним вітром степовим по балках і ярах” (Л.Мосендз) [8, 141]. Нездійсненим залишається в період голоду 1932-1933 років заклик до самостійності: “*Та ж час веліти Києву вже на своєму лані. А тут лиш світять ребрами й голодними очима*” (М.Чирський) [5]. Таким чином, історичні події різних століть знаходять своє місце у текстах подільських емігрантів.

Чи не найінтимніше та найтепліше читаються вірші, в яких поети описують рідний край, свою малу батьківщину: “*Був ясний ранок. Злотом старовинним прозорився навпроти сходу ліс*” [8, с. 140]; “*Замерзле плесо, житній лан, тасмно-темний бір*” (Л.Мосендз) [8, с. 140]. Щоразу поетичний

текст сповнюється онімами Поділля – назвами рік, гірського кряжу тощо: “*Де Збруч гадюкою крутнув і звив сріблястий хід, де здаля дзеркало Дністра сталевий шле привіт – там Медобори ми в імлі прощали напослед...*” (Л.Мосендз) [8, с. 141]. Серце справжнього подолянина сповнюється трепетом від згадки про рідну домівку, як-от у Михайла Качалуби (1908-1993, родом з тернопільського Поділля), лікаря-поета “*...родився на Поділля, Де сонце щедрим відерцем Багатство сипало на зілля, Де вітер трави колисав І колисав теж мою душу*” [12].

Центр подільської землі, стародавня Клепідава – Кам’янець-Подільський у поетичних текстах розкрито через образи каньйону, ріки Смотрич, кам’янистих урвищ, скель, ярів: “*Можливо, пам’яткою ввік над ним стоїть Базар чи, може, пригорнув його Стрімкий подільський яр?*” (Л.Мосендз) [8, с. 142]; “*Дзвінко джурчить джерело пісню свою невсипучу, мов розжєвріле срібло пада з камінної кручі. Скарби веселки вбира з променів сонячних крапля. Блиска, струмінить вода, мов запорозькая шабля*” [8, с. 255]; “*Хоч у п’янім сні поплисти! Діткнутися устами скель... О, моє місто кам’янисте, таке далеке і таке близьке*” (М.Чирський) [5]. Як бачимо, рідне місто, інфраструктура, природа – це своєрідні коди, які допомагають розпізнати через текстове полотно поезії почуття автора.

Декодування поезій, присвячених рідному селу, відбувається через характерні для подільського села поняття (*криниця, хата, церква, поле, садок, ліс, яр* тощо), до прикладу, таким бачить при прощанні рідний край Степан Риндик (1887-1972, родом з м.Дунаївці Хмельницької області), письменник, інженер-механік: “*Яром, яром піду, Яром, долом до гаю-розмаю, Де калиновий цвіт Лебедів з-поміж віт, Де тепер лиш юга синя має В дикім полі, що краю не має*” [2]. Ретроспективний малюнок зустрічаємо в поезії “У рідному селі” М.Качалуби, написаній після відвідин села вже у роки еміграції, тут і “*криниця мохом поросла*”, і “*скрипіла тут церковна брама*”, “*лопухів дримає тінь*”, “*ось тут колись малий хлопчина в п’янкуму запаху бузку співав хвалу*”, “*місяць рідні зорі нас*” [20]. Особливим ліризмом

наділений поетичний образ земляка: *“Разом зі мною виріс він, друг щирий, більш ніж брат, син чорнобровий злотних піль, стрункий син білих хат...”* (Л.Мосендз) [8, с. 140]

Тема еміграції – одна із найболючіших у творчості подільських поетів-емігрантів, палітра авторських відчуттів широка: від констатації факту (*“І поглинула чужина нас у шумливий вир”* (Л.Мосендз) [8, с. 142]) до безнадії (*“Я – вкраїнський поет, світ для мене тюрма; Ні бажань, ні надій в мойму серці нема. І без сонця мій день, і без сну моя ніч, і гірка, як полинь, моя сумная річ”* (В.Тарноградський) [19]) чи глибокої печалі (*“Покидав рідний край, був, як цвіт, був, як рай. Покидав, як весну, Україну. Ані раю того, ані цвіту його, як прийду, не знайду, не зустріну, як прийду, не знайду...”* (С.Риндик) [2]).

Навіть живучи, працюючи та пишучи за кордоном, поети з жалем констатують, що їхня творчість там нікому не потрібна, окрім українців: *“– Кому ти пишеш? Качалубо! Не бачиш, що усе лежить, що написав ти кров’ю, потом, часто сльозами полокав? Лежить сиріткою під плотом, ніхто й не гляне, щоб ти знав!”* (М.Качалуба) [17]. Попри все вони пишуть, випускають збірки, оскільки сподіваються на здобуття незалежності України і передають ці почуття у поетичних текстах. Л.Мосендз переконаний, що цей час незабаром наступить: *“... і знов луна до сіл, до лук, до гаю, до ріллі грімке: “Не забувай! До тебе, рідний краю наш, ми вернемо! Чекай! А ти оці останні дні, Вкраїно, пам’ятай!”* [8, с. 142]. Своєрідним зізнанням у вірності, відданості рідному краю звучать слова М.Качалуби: *“Кохана моя Батьківщино, Хоч стільки минуло вже літ Від хвилі, коли я покинув Обійми Твої, йдучи в світ – Я ніжність Твою материнську Й квітучу дівочу красу Несу від коліски – дитинства Й до гробу таки донесу”* [17]. Текст поезії наснажений емоційними знаками, що належать до мовної картини українця (кохання, краса, обійми, ніжність, дівочість, материнство, дитинство).

Шевченківським мотивом безмежної любові до України пройнята поезія М.Чирського: *“Міцне вино тисячолітніх правд, Кам’яносердий, я не наливаю*

в жебрацький келих. Інше обікрав, Щоб все тобі віддать, мій краю!” [8, с. 256]. Поет, готовий до самопожертви, не чекає нагород і слави від сучасників: *“Прийми від Бога нагороду, бо від людей ти не дістав Хоч Україні і народу Ти все життя своє віддав”* (М.Качалуба) [12].

Образ майбутньої вільної, суверенної держави подається поетами-подолянами через зіставлення “минуле-майбутнє”, “наявність-відсутність”: *“І як би все минуле ми й забули – прийдешній вік нас збудить силоміць”*; *“Ми будем, хоч би й ніколи не були”* (Л.Мосендз) [8, с. 139]. Ремінісценції з сюжетом про блукання єврейського народу на чолі з Мойсеєм єгипетськими пустелями подибуємо в поезії М.Качалуби: *“Ні, не зламати тебе нікому, моя ти Україно! – Нам Богом дана земле! Бо ти – твердіша сталі, сильніша грому. І твої діти перейдуть оту пустиню грізну і вільною знов станеш ти моя вітчизно!”* [12]. Ще один біблійний мотив спостерігаємо у М.Чирського в образах воскреслого Києва та гори Голгофи: *“...ген золотий Київ – воскреслий з Голготи сходить!”* [8, с. 255]. Варто зазначити, що образ вільної України асоціюється в поетів з мирною працею, оранкою, піснею тощо: *“Та ще нові лани для роду зоре твоїх нащадків міцнеє рало!”*; *“Ця ж пісня нас чекає над морем українських сил”* (Л.Мосендз) [9, с. 71].

Важливим засобом збереження культури в еміграційних українських колах стали спілкування рідною мовою, поетична творчість поетів-вихідців Подільського краю, підтримання віковичних традицій. Риторично звертається і В.Тарноградський до української мови як константи існування України: *“Тебе ніколи, слово рідне, Не забував я... Йшли літа, Життя пройшло, сумне і бідне, – І близько днів моїх мета... Тебе ніколи, рідне слово, Не забував я; ти мені Звучало, щире чудове, В мої ясні і в чорні дні... Тебе ніколи, слово рідне, Не забував... Минуть роки, В труні засне серденько бідне – А ти ще будеш жить віки”* [11].

Висновки і перспективи... Отже, у процесі декодування ліричних поезій подільських емігрантів М.Качалуби, Л.Мосендза, С.Риндика, В.Тарноградського, В.Хмелюка, М.Чирського виявлено, що їх

ідіостилістична система насичена образами України, малої батьківщини, рідного краю, села, еміграції, творчості, мрії про незалежність країни тощо. Комплексна інтерпретація поетичних текстів відбувається із залученням фактів із життя авторів (участь у національно-визвольних змаганнях, час еміграції, професійна діяльність) і опирається на реалії та події, пов'язані з Поділлям, але аналіз мовотворчості поетів-емігрантів потребує подальших досліджень.

Список використаних джерел та літератури

1. Арнольд, И. В. Теоретические основы стилистики декодирования / Ирина Владимировна Арнольд // Стилистика романо-германских языков (материалы семинара). – Л., 1972. – С.1-16.
2. Будзей, О. Дунаєвецький дударик / Олег Будзей // Подолянин. – 2010. – 13 серпня.
3. Диалектика текста : в 2 т. / [О. Н. Гордеева, О. В. Емельянова, Е. С. Петрова и др.] ; под ред. проф. А. И. Варнавской. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского университета, 1999. – Т.1. – 1999. – 328 с.
4. Золян, С. Т. Поэтическая семантика и семантико-композиционная организация поэтического текста : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / Сурен Тигранович Золян ; Институт языка Академии наук Армянской ССР. – Ереван, 1988. – 36 с.
5. Куценко, Л. Поет-пражанин із Кам'янця-Подільського / Леонід Куценко // Подолянин. – 2005. – 15 липня.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
7. Лотман, Ю. М. Анализ поэтического текста. Структура стиха / Юрий Михайлович Лотман – Л. : Просвещение, 1972. – 271 с.
8. Празька літературна школа: Ліричні та епічні твори / [упорядкування і передмова В. А. Просалової]. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2008. – 208 с.

9. Просалова, В. Текст у світі текстів Празької літературної школи / Віра Просалова. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2005. – 140 с.

10. Шевченко, М. В. Семантичний та текстотворчий потенціал лінгвокультури в українському поетичному мовленні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Мирослава Вікторівна Шевченко ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2002. – 17 с.

11. До 20-ї річниці прийняття закону “Про мови в українській РСР” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : http://prosvitjanyn.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=595&Itemid=89. – Назва з екрана.

12. Тернистий шлях лікаря-поета з українського Поділля [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://sfult.org/kalachuba.html>. – Назва з екрана.

13. Еміграція [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Еміграція>. – Назва з екрана.

14. Поділля [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Поділля>. – Назва з екрана.

15. Тарноградський Валер’ян Петрович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : http://uk.wikipedia.org/wiki/Тарноградський_Валер’ян_Петрович. – Назва з екрана.

16. Перша ластівка українських пісень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : http://www.archive.org/stream/pershalastivkauk00vasyuoft/pershalastivkauk00vasyuoft_djvu.txt. – Назва з екрана.

17. Я гордий тим, що родом з України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : http://www.irp.te.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1494:2010-10-20-12-19-00&catid=76:2009-10-04-11-03-50. – Назва з екрана.

18. Поет Василь Хмелюк: шукання стилю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : http://www.lit-jarmarok.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=476&Itemid=39. – Назва з екрана.

19. Доля модерніста [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://www.umoloda.kiev.ua/print/84/45/18857/>. – Назва з екрана.

20. Михайло Качалуба. У рідному селі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://zhnyborody.te.ua/tobl/zz/zrpo007.htm>. – Назва з екрана.

В статті зроблено спробу декодувати поетичні тексти, проаналізувати мовно-образні засоби з метою виявлення особливостей світоглядання поетів-емігрантів з Подолля (М.Качалуби, Л.Мосендзи, С.Риндики, В.Тарноградського, В.Хмелюка, М.Чирського).

Ключові слова: поетичний текст, декодування, еміграція, Подолля.

In this article there is an attempt of decoding the poetic texts, analysis of the image means with the aim of detection the features of Podolian poets-emigrants' world-vision (M.Kachaluba, L.Mosendz, S.Ryndyk, V.Tarnogadsky, V.Khmelyuk, M.Chyrsky).

Key-words: poetic text, decoding, emigration, Podillya.

Вичитано, відредаговано, дата _____, підпис _____